

DEDE KORKUT OĞUZNAMELERİ'NDE GEÇEN *kıytaban* ÜZERİNE YENİ YAKLAŞIMLAR

Mehmet Mahur TULUM*

ÖZ

Dede Korkut Oğuznameleri'ndeki problemlerli yerler yaklaşık iki yüz yıldır yüzlerce araştırmayla çözülmeye çalışılmıştır. Bazıları çözülebilmişse de hâlâ çözüm bekleyen problemler bulunmaktadır. Bunlardan biri de *Dede Korkut Oğuznameleri*'nin daha önceki yayınlarında *kıytaban* olarak okunmuş ve anlamı/yapısı üzerine müzakere yürütülmüş tartışmalı kelimedir. Makalede araştırmacıların bu konu hakkındaki görüşlerini verdikten sonra kendi değerlendirmemize yer vereceğiz. *Dede Korkut Oğuznameleri*'nde geçen *kıytaban*'ın yazımca doğru ancak anlam ve yapıca henüz tam olarak açıklanamamış bir kelime olduğunu düşünüyoruz. Bu makalenin amacı söz konusu kelimeyi yapı ve anlamca açıklayabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Oğuznameleri, Oğuznameler, *kıytaban*

NEW APPROACHES ON *kıytaban* IN THE DEDE KORKUT TEXT

ABSTRACT

Problematics in Dede Korkut Text have been tried to be solved with hundreds of researches for almost two hundred years. Although some of them have been solved, there are still some problems waiting to be solved. One of these is the controversial word which has been read as *kıytaban* and discussed by semantically/structurally in the previous publications of the Dede Korkut Text. In this essay after giving the opinions of the researchers about this subject, I will give my own evaluation. We think that, the word *kıytaban* is correct orthographically to the *Dede Korkut Text*, but still is not a one explained wholly by means of semantically and structurally. The aim of this essay is to be able to explain the structure and the true meaning of the word in question.

Keywords: Dede Korkut Text, Oğuzname, *kıytaban*

0.0. Giriş

Dede Korkut Oğuznameleri'ndeki düğümler yaklaşık iki yüz yıldır yüzlerce araştırmayla çözülmeye çabalanmış, bazı düğümler çözülsün de hâlâ çözüm bekleyenler ortada durmaktadır. İşte bunlardan biri de *Dede Korkut Oğuznameleri*'nde geçen ve daha önceki yayınlarda *kıytaban* olarak okunmuş, anlamı ve yapısı üzerine müzakere yürütülmüş tartışmalı kelimedir.

Her eski metin, filologların önüne çözülmesi gereken çeşitli problemlerle çıkar. Karşılaşılan düğümü çözmek için başvurulacak en iyi kaynak öncelikle yazmanın kendisidir. Yazmanın rehberliğinin yeterli olmadığı bazı durumlarda düğüm ilk bakışta tanımlanamaz olarak durabilir, fakat çözüme ulaşılacak yollar da bulunmaz değildir. Çoğu kez bir kelime ya da söz öbeği yazmada birden çok yerde

* Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mmtulum@anadolu.edu.tr

tekrarlanır. Bu takdirde öncelikli çaba, ilgili kelime veya söz öbeğini kontekst içinde değerlendirmek olmalıdır. Bunun da yeterli olmadığı hallerde, yapılması lüzumlu olan o dilin tarihî ve çağdaş lehçelerinde sorunun çözümü için filoloji teçhizatıyla iz sürmektir.

Dede Korkut Oğuznameleri'nin elimizde bulunan iki nüshası Türk dili ve kültürü içerisinde tartışma götürmeyecek ölçüde kıymetli bir malzemeyi barındırır. Ne var ki ele geçmiş olan iki nüshada -onları yazıya aktaran kişilerin daha önceki bir döneme ait dil malzemesiyle karşı karşıya kalmış olmalarından kaynaklansa gerek- oldukça fazla yazım yanlış ve sorunlu yer bulunur. Öyleyse bir müstensihî sadece basit bir yazıcı olarak değil, aynı zamanda modern anlamda bir redaktör ve editörlük görevini de üstlenmiş biri olarak kabul etmeliyiz. İşte bu yüzdendir ki kimi zaman bir müstensihin metne iyi niyetli bir müdahalesi önümüze çözülmesi gereken zorlu bir düğümü daha koyabilmektedir.

1.0. Metot

Bugüne kadar *Dede Korkut Oğuznameleri*'nin barındırdığı düğümleri çözmek ve onları gün yüzüne çıkarmak için birçok çalışma yapılmıştır. Mamafih, bunların içinde belli başlı çalışmalar olarak şu dört kaynak esastır: 1. Doktora tezi olarak *Dede Korkut Oğuznameleri*'ni işlemiş ve daha sonra kitap olarak yayımlanmış olan Muharrem Ergin'in neşirleri¹, 2. Orhan Şaik Gökyay'ın neşri², 3. Semih Tezcan'ın neşri³, 4. Sadettin Özçelik'in son neşri⁴.

Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* başlıklı çalışmasında kendisine kadar olan bütün çalışmaları değerlendirmiş ve meselenin çözümüne dair görüşlerini çeşitli delillerle serdetmiştir. Daha sonra Sadettin Özçelik 2016 yılında yaptığı son yayınında meseleye ait bütün verileri toplamış ve genel bir değerlendirmede bulunmuştur. Hâl böyle olunca, kendi değerlendirmemize geçmeden evvel meseleyi okuyucunun daha iyi takip edebilmesi açısından biraz sonra ilkin Semih Tezcan'ın, ardından da Sadettin Özçelik'in mezkur çalışmalarında aktardıklarını iktibas ettikten sonra sonuç kısmında kendi değerlendirmemize yer vereceğiz.

1.1. Semih Tezcan'ın Meseleye Dair Notu⁵

Drs.11a.2 (ME D 18/2)

Kaytabandan kızıl deve vèrgil bu oğlana, ...

Birçok defa geçen ve 'deve' anlamına geldiği açıkça belli olmakla birlikte nereden geldiği belirlenememiş olan bu sözcük için bir

¹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 169, Ankara,1958; Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 219, Ankara, 1963.

² Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkud'un Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

³ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları-1457, Edebiyat-394, İstanbul, 2001.

⁴ Sadettin Özçelik, *Dede Korkut-Dresden Nüshası- Giriş, Notlar*, I. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.

⁵ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları-1457, Edebiyat-394, İstanbul, 2001, s. 77-80.

açıklama önerisi: *kay taban* > *kaytaban* ‘tabanı sertleşmiş bir tabakayla kaplı olan, nasır taban’. Almanca deve türünden hayvanların genel adı: *Schwielsehle* ‘nasır taban’dır.

Devenin tabanı da vücudunun birçok yeri gibi insanların dikkatini çeken bir kısımdır. Tabanın içi yumuşak olduğu halde, altı sertleşmiş bir tabakayla kaplıdır. Bu yüzden deveye nal çakılmaz. Mümkün olmayan şeyleri anlatan bir tekerlemede şöyle denir: Katır doğuramaz, yumurtaya kulp takılmaz, deveye nal çakılmaz, göğe merdivenle çıkılmaz.

Devenin tabanı üzerine Ziya Şakir Ulusoy, *Deve Hıfzısıhhası*’nda (Askeri Veteriner Ttb. Okulu Külliyyatı’ndan sayı 6, İstanbul 1945) önerdiğim açıklama için aydınlatıcı nitelikte değerli bilgi vermiştir, s. 32: «Develerde taban altı bir nasırdan ibarettir»; s. 90: «Deve senenin her ayında çalıştırılmaz. Mart ayının 15’inden itibaren 15 hazirana kadar Ege mıntıkası devecileri develerini istirahat halinde tutmakla dinlendirirler, bu üç aydır. Bu müddetin başlaması ve sona ermesi mıntıkaya göre değişebilir. (...) Baharın deve üzerindeki tecellilerinden birisi de taban değiştirme zamanının bu aylara rastlamasıdır. Ezine mıntıkası devecileri tabii olarak taban değiştirmeye *daşırğa* diyorlar. Ârizî olarak yoldaki taş eziğine de aynı ismi veriyorlar»; s. 92: «Deve bu aylarda taban değiştirir. Bu aylarda bazı develerin hatta topalladığı da görülür. Buna Ezine *daşırğa* ismini veriyor. Şap hastalığı ile karıştırılmamalıdır. Şapa *çatal aksak* diyorlar. Taban değiştiren hayvanların ayaklarını daima temiz bulundurmaları ve istirahat ettirmelidir. Taban değiştirme tabii olarak 10-15 gün kadar sürer»; s. 132: «Devenin tabanı kuvvetli ve elastiki bir tabakai karniyye ile örtülüdür. Bu tabakai karniyyenin iltihabına Ege mıntıkası devecileri *daşırğa* ismini veriyor. *Tenkîp* de diyenler vardır. Tabakai karniyye altı iltihabıdır. İki şekilde olur. 1) İlk baharda develer taban değiştirdikleri zaman tabanlarına lazım gelen ihtimam yapılmazsa fena bir koku ile iltihab asarı görülür. 2) Ayağın çatalı arasında doğrudan doğruya husule gelen taş eziği, delici cisimlerin batması neticesi iltihaplanması. Devecilerimiz taş ve çivi batan tabanına da *rahsa*, *daşırğa* ismini veriyor».

Bir birleşik sözcük olan *kay-taban*’ın ikinci ögesi üzerinde durmaya gerek yok; açıklanması gereken ilk ögesi olan *kay*’dır. Bunu Anadolu ve Azerbaycan ağızlarında oldukça yaygın olan ‘yara kabuğu’ anlamına gelen sözcükle birleştirmeyi öneriyorum. DerS. 1942 *gay* ‘ekili olan tarlada, tohumun toprak üstüne çıkmasına engel olan sertleşmiş kısım’ (Isparta, Giresun, Konya). 1950 *gaysa* (*gayasa*, *gayse*, *gayısık*) 1. ‘yağmurdan selden sonra kuruyan toprağın bağladığı sert kabuk’, 2. ‘açıkta kalan hamurun bağladığı sert kabuk’, 1951 *gaysak* 1. ‘yara üzerinde meydana gelen kabuk’, 2. ‘su, süt vb. şeyler üzerinde meydana gelen zar’, *gaysaklan-* (I) ‘sıvılar kabuk, zar bağlamak’; (II) ‘mantarlaşmak’, *gaysılan-* (*gayasa tut-*, *gayla-*, *gaysa bas-*, *gaysı bağla-*) ‘yağmur ve selden sonra kuruyan toprağın üstü

sertleşmek, kabuk bağlamak', *gaysılan-*, *gaysalan-* 'havayla temas eden hamurun yüzü sertleşmek'. DerS. 2698 *kayasa* (I) 'yara üzerindeki kabuk' (II) 'yağmur sularının toprak üzerinde oluşturduğu sert tabaka', 2698 *kayasalan-*, *kaysalaş-* 'hamur açıkta kalarak kabuk tutmak'. DerS 2707 *kaysak* (*kaysa*, *kayse*, *kaysık*) 1. 'yara, çiban kabuğu', 2. 'suların üzerinde havanın etkisiyle kalınlaşmış tabaka, bar, kaymak', 3. 'Göl ve su birikintileri üzerinde ince buz tabakası', 4. 'yağmurdan sonra kuruyan toprağın üzerinde oluşan sert kabuk' 5. 'hamurun üstündeki kabuk'; 2707 *kaysak* 'yosun'; (krş. ayrıca 2707 *kaysa kır-*, 2708 *kaysı bas-*)

Azerbaycan Türkçesi ADİL c. 1, 401 *ğaysa* ~ *ğasnağ* s. 447'de *ğasnağ* maddesinde 'sağalmağ üzre olan yaranın üzünde emele gelen gabiğ, köz' anlamı verilmiştir, ancak s. 401'de *ğaysağ* için verilen örnek cümlede anlam farklı olup 'toprak üzerinde oluşan sert tabaka' söz konusudur: Pambığ şırım usülü ile suvarıldığında torpağ *ğaysağ* bağlamır, torpağa hava asanlığla girir.

Türkmence, TDS 132 *ğayza* 'yüzi gâlin, utançsız, hâyasız', Türkmencede sözcüğün sadece mecazlı anlamı korunmuştur, aynı maddede verilen *yüzi gâyza adam* örneği 'yüzü nasırlaşmış, hiçbir şeyden utanması kalmamış' olarak anlaşılmalıdır.

DerS. *kaylak*, *kayalak*, *kayalık*, *kayla*, *gayalık*, *gayalak*, *gaylık* 'dişi deve' sözcüğünün *kaytaban* ile ilgisi yoktur.

Edebiyatbiliminde, bir varlığın, sadece belli bir özelliğinin anılarak adlandırılması «synekdoche» terimi ile ifade edilmektedir. Osmanlıcada «mecaz-ı mürsel» bunu da kapsayan biçimde kullanılır. Türkiye Türkçesindeki *uzunkulak* 'eşek', Türkmencedeki *ğilyâl* 'at' (yani: 'kıl yele, yelesi kıldan ibaret olan') gibi DKK'ndaki *kaytaban* 'deve' de bir synekdoche örneğidir.

1.2. Sadettin Özçelik'in Meseleye Dair Notu⁶

Drs.11a.2 (ME 18.2) **kaytaban**: deve ahır

“**Kaytabandan** kızıl deve vergil,

Bu oğlana yüklet olsun, hünerlidir.”

Ergin, *kaytaban* kelimesi için “*deve sürüsü*, *deve cinsi*, *develer*, *deve*, *deve ahır*, *deve ağılı*” (MEII: 176) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*develerden*” (DKK: 14) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay, “*deve sürüsü*, *deve ahır*, *deve katarı*” anlamlarını vermiş, “*Bence bu kaytaban kelimesi kadbend sözünden bozma olmalıdır ki deve katarı, yedekte olan hayvanlar dizisi demek olacaktır.*” (OŞG: 242-243) açıklamasını yapmış, kelimeyi “*kaytaban*” (DKH: 35) olarak aktarmış ve dipnotta bunun “*deve ahır*” (DKH: 175, 30. dipnot) anlamına geldiğini belirtmiştir.

⁶ Sadettin Özçelik, *Dede Korkut-Dresden Nüshası- Giriş, Notlar*, I. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016: 228-230.

Tezcan ise kelimeye “*deve, deve sürüsü, deve olarak mal varlığı*” (DKON: 413) anlamlarını vermiş ve yazdığı notta şu görüşlere yer vermiştir:

Birçok defa geçen ve ‘deve’ anlamına geldiği açıkça belli olmakla birlikte nereden geldiği belirlenememiş olan bu sözcük için bir açıklama önerisi: *kay taban* > *kaytaban* ‘tabanı sertleşmiş bir tabakayla kaplı olan, nasır taban’. Almanca *deve* türünden hayvanların genel adı: *Schwielsohle* ‘nasır taban’dır. (DKON: 77-78).

Tezcan bu sözlerin devamında kelimenin etimolojisi üzerine başka bazı yorum ve açıklamalar (bk. DKON: 78-80) da yapmıştır.

Yukarıda *kazağuc* kelimesinin başlangıçta ‘at ahır’ anlamında kullanıldığını hâlde daha sonra ‘at, at sürüsü’ anlamlarında da kullanıldığını gösterdim (bk. Drs.3b.10 notu). Dede Korkut’ta Türkçe *ağıl* kelimesinden, Arapça *efâ’il* veznine göre türetilmiş *ağayıl* ‘ağıllar’ anlamında kullanılmıştır (bk. Drs.11a.1 notu). Şimdi de şu verilerde *kaytaban* kelimesinin kullanılmasına dikkat çekmek istiyorum:

Drs.74b.3-5: “**kazakuc**[da kazılık] atlar esen olsa kulun toğar.
kaytabanda kızıl deve esen olsa torum vürür.
ağayılda ağca koyun esen olsa kızu vürür.”

Drs.100a.12: “**kaytabanda** [kızıl deve] torumundan döner mi olur?
kazakucda kazılık atlar kuluncuğın deper mi olur?
ağayılda ağca koyun kızıcağın süser mi olur?”

Drs.151b2-4: “**kaytabanda** develerüm bozlaşmadın,
kazakucda kazılık atum kişneşmedin,
[ağayılda] ağca koyunlarum menrişmedin...”

Drs.148b.2: “[**kaytabanda**] develerüm bozlatdılar, **kazağucda** kazılık atlarum kişnettiler.”

Drs.150a.9: “**kazakucda** kazılık atına çok binmişem.”

Drs.150b.1: “Aruz maña bu işi edeceğün bilseydüm
kazakucda kazılık atuma bineridüm.”

Eğer yukarıdaki verilerde bulunma durumu eki (+dA), çıkma yerine kullanılmamış ise ve *ağayıl* ve *kazakuc* kelimelerinin yer adı olarak kullanılmış olması, *kaytaban* için de geçerli olabilir mi? Nitekim yukarıda dikkat çektiğim gibi Ergin ve Gökyay, *kaytaban*’ın ‘deve ahır’ anlamında kullanılmış olduğunu kabul etmişlerdir. Eğer bu doğru ise kelimenin anlam genişlemesi, hayvan adından yer adına doğru mu, yoksa tam tersi midir? Bir başka deyişle *kaytaban*, başlangıçta ‘deve’ anlamında mı, ‘deve ahır’ anlamında mı kullanılmıştır? Ayrıca bk. Drs.3b.10 notu.

2.0. Meseleye Dair Yeni Açılımlar

Sayın Semih Tezcan ve Sadettin Özçelik’in kaydettiklerini değerlendirdiğimizde *Dede Korkut Oğuznameleri*’nde söz konusu kelimenin anlam ve yapıcı izahı kandırıcı bir görünüm arz etmez.

Şöyle ki, Semih Tezcan, “nereden geldiği belirlenememiş olan” kelimenin *kay+taban* gibi birleşik kelime olduğunu tasarlamış ve kendisinin bu birleşimin ilk üyesi olarak teklif ettiği *kay* üzerinde durmuş, *kay*’a ‘nasır’ anlamını vererek birtakım izahlara girişmiştir. “Birçok defa geçen ve ‘deve’ anlamına geldiği açıkça belli olmakla birlikte” diyerek de birleşik kelimenin geçtiği her yerde ‘deve’ anlamına geldiğini baştan kabul etmiştir.

Sayın Tezcan’ın kaydettikleri iki bakımdan kabul edilemez:

1. *kaytaban* kelimesi geçtiği kontekstler içinde *bulunma* ve *ayrılma* durumu ekleriyle kullanıldığına göre anlamca bir mekan ismi olarak değerlendirilmelidir.
2. ‘deve’ haricinde tabanı nasırdan oluşan birçok hayvan daha vardır.

Sadettin Özçelik ise yeni yayınında: “Yukarıda *kazağuc* kelimesinin başlangıçta ‘at ahır’ anlamında kullanıldığı hâlde daha sonra ‘ *at, at sürüsü*’ anlamlarında da kullanıldığını gösterdim (bk. Drs.3b.10 notu). Dede Korkut’ta Türkçe *ağıl* kelimesinden, Arapça *efâ’il* veznine göre türetilmiş *ağayıl* ‘ağıllar’ anlamında kullanılmıştır (bk. Drs.11a.1 notu). Şimdi de şu verilerde *kaytaban* kelimesinin kullanılmasına dikkat çekmek istiyorum.” dedikten sonra *Dede Korkut Oğuznameleri*’nde *kaytaban* kelimesinin geçtiği kontekstleri sıralar, akabinde *bulunma* durumu eki (+dA)’nın çıkma yerine kullanılmaması durumunda ve *ağayıl* ile *kazağuc* kelimelerinin yer adı olarak kullanılmış olmasından hareketle bunun *kaytaban* için de geçerli olup olamayacağı sorusunu sorar; *kaytaban*’ın anlam genişlemesi yoluyla hayvan adından yer adına doğru mu, yoksa tam tersi yolla mı oluştuğunu da sorgular.

Bu noktada, “deve” anlamına gelen bir kelimenin aynı zamanda “deve sürüsü” ve “deve ahır” anlamlarında da kullanılıp kullanılamayacağı sorusunu cevaplamak gereği doğar.

Belagat kitaplarında ‘mürsel mecaz’la müteallik olmak üzere *zikr-i mahall irade-i hâl* ve *zikr-i hâl irade-i mahall* bahisleri bulunmaktadır; yani mekan→mekin/mekîn→mekan münasebeti. Aynı zamanda bu klasik ve genel mantığın da konusudur. *Hazfî mecaz* da denen mürsel mecazın birtakım şartları vardır: 1. Bir kelimenin gerçek anlamı dışında bir anlam kastedilmeli. 2. Gerçek anlam ile mecazî anlam arasında bir ilgi bulunmalı (mahalli zikredip hali kastetmek gibi). 3. Gerçek anlamın anlaşılmasına bir engel bulunmalıdır.

Bir yer adı söyleyerek içindekileri kastedebiliriz. Meselâ: *ahır saldım*=(*ahırın içindeki hayvanları =at, koyun vs.*) *saldım*; *bardağı sonuna kadar içtim*=(*bardağın içindeki sıvıyı=su, süt vs.*) *içtim* gibi. Tam tersi olmak üzere *hâlî* söyleyerek *mahallî* de kastedebiliriz: *dersten çıktım*= *sınıftan çıktım* gibi.

Gelgelelim, *zikr-i hâl irade-i mahall* genel mantık çerçevesinde iradesi ve akli olmayan hayvanlar için geçerli değildir; yani sayın Özçelik’in sorduğu soruya cevap olmak üzere “hayvan adından yer adına doğru bir anlam genişlemesi/kayması” mantıkça söz konusu olamaz. Çünkü bir hayvan ancak bir insanla karşılaştırılabilecek bir özelliğinden dolayı bu anlam ilişkisi içinde olabilir. Meselâ: *at kovayı sonuna kadar içti*; köpek çanağı *sildi süpürdü*. Bu gibi durumlarda ancak ve ancak *zikr-i mahall irade-i hâl* münasebetinden bahsedilebilir.

Sadettin Özçelik’in tasarladığı gibi bir dilde ‘deve’ anlamındaki bir kelimedenden ‘deve ahır’ anlamına gelen bir kelimenin ortaya çıkması yukarıda da izah

ettiğimiz gibi mantık çerçevesinde mümkün değildir. *Dede Korkut Oğuznameleri*'nde -yukarıda da listelendiği gibi- 'lokatif' ve 'ablatif' ekleriyle kullanılan *kıytaban* kelimesi, mürsel mecaz yoluyla mekan→mekân ilişkisi içinde bulunmaktadır. Yani mekan isimleri söylenerek içindekiler kastedilmiştir. O halde *kıytaban*, 'deve sürüsü' şeklinde özel bir anlam bağlamış bir sözlük kelimesi olarak düşünülemez. (Yukarıdaki *zıkr-i mahall irade-i hâl* açıklamamıza bkz. ve şu örnekle krş.: *Ben bu ahır az gütmeydim*).

Ayrıca, Sadettin Özçelik'in bulunma durumu eki (+dA)'nın çıkma yerine kullanılmış olabileceğini tasarlamış olması Eski Anadolu Türkçesi dil döneminin gerçekleriyle uyumsuz.

Dolayısıyla, *Dede Korkut Oğuznameleri*'nde "deve" anlamında kullanılan bir kelime olarak tasarlanan *kıytaban*, aynı zamanda "deve sürüsü" veya "deve ahır" anlamlarına gelemes. Biz *Dede Korkut Oğuznameleri*'nde geçen *kıytaban* kelimesini *kıyta+ban* şeklinde bir birleşik kelime olarak kabul ediyoruz ve birtakım yeni açılımlar eşliğinde yapıca ve anlamca yeni bir teklifte bulunmak istiyoruz.

Çok zamanlı bir dil malzemesini barındıran *Dede Korkut Oğuznameleri*'nin ihtiva ettiği problemlerin çözümü için Türk dillerinin münasebette olduğu komşu dilleri ve karşılıklı yapılan alıntıları -genel Türkçe'nin ses denkliklerini de gözetererek- göz ardı etmemeliyiz. Bugüne kadar yapılan çalışmaların en büyük noksanlığı da burada düğümlenmektedir. Öncelikle birleşikteki "*kıyta*"nın Arapça "ihtât"tan isim olan "hayta" kelimesinin vulgarizasyona uğrayarak Türkçeye 'etrafi çevrilmiş yer, avlu' anlamında yerleşmiş olduğunu düşünüyoruz. Aşağıdaki veriler de görüşümüzü doğrular niteliktedir. Krş:

el-Müncid⁷:

حاط *hâta* 1. *hâtahū, hāvten ve hıyâten ve hıyââten* 'hafizehu ve sânehu ve te'ahhedu'.

اِحتاط *ihâtâ er-reculu* = eḥaze fi umûrihi bi'l-hazmi ellezî min levâzimihî'l-muḥâfezati 'alâ nefsihi; *ihâtâ 'ale's-şey'* = hâfeza; *ihâtâ nefsihi* = eḥaze bi's-sikati ve hâzere.

اِحتاط *hāvta ve hayta* = el-ismü min ihâtâ اِحتاط⁸

Steingass⁹:

حيطه *hîtat, hîta* = an enclosure; a court.

Meninski¹⁰:

hayte, haytet → havli: is. avlı, aḡlık, fezâ, → impluvium; avli, ev meydâni, miyân-serây, hayyiz, hayta, sâhatü'd-dâr, → area; hayât, ayat, selâmlık, dîvân-hâne, bârgâh, dergâh, → atrium; çit, çitlik, avli, aḡlı, aḡı, aḡlık, çahden perde, dîvâr kuru, tahta dîvâr, hısâr, haytet, → sepimentum..

Türkçe'de h>ç vulgarizasyona birkaç örnek:

T.T. kına < Ar. hınna

⁷ *el-Müncid*, Beyrut, 1969: s.162/1-2

⁸ *ihâtâ 'ale's-şey'* ile ilgili olmak üzere.

⁹ F. J. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Typopress, Lübnan, 1998, s. 435.

¹⁰ M. Tulum, *Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011, s. 831 ve 833.

Kırg. irakāt < Ar. rāhet; kasiret < hasret; karam < haram vb.

Birleşikteki “ban”ın ise Farsça ‘dam¹¹, satı¹², ‘çatı, teras, ev, yapı¹³ anlamlarına gelen *bām* kelimesinin bir değişiği olduğu söylenebilir (*bām* > *bān* için bkz. Steingass 152/1).

Sonuç olarak öncelikle *kaytaban* < *kayta*+*ban*, “trafi çevrilmiş yer, çitle çevrilmiş alan, taş ağıl” gibi anlamlara gelmektedir. Daha sonra “develerin içinde bulunduğu, barındığı yer” anlamına tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

el-Müncid, Beyrut, 1969, s.162/1-2.

DEVELLİOĞLU, Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 29. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2009, s. 70/2.

ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 169, Ankara, 1958.

ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 219, Ankara, 1963.

GÖKYAY, Orhan Şaik, *Dedem Korkud’un Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.

ÖZÇELİK, Sadettin, *Dede Korkut-Dresden Nüshası- Giriş, Notlar*, I. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.

STEİNGASS, F. J., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Typopress, Lübnan, 1998.

TEZCAN, Semih, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları: 1457, İstanbul, 2001.

TULUM, Mertol, *Meninski’nin Thesaurus’u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011.

¹¹ Krş.:“...Bir garib at-ıdı ki değme köyde bulunmazdı; *deve damına* eğeri alınmayınca sığmazdı” Hüsâm-ı Sahrâvî, *Tuhfeten li-Hazreti’l-Aliyye*, Antalya Elmalı Halk Kütüphanesi, no. 2980/18b.

¹² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 29. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2009, s. 70/2.

¹³ F. J. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Typopress, Lübnan, 1998, s. 151/2.